

НЕПРАДУКТЫЎНЫЯ МАДЭЛІ СЛОВАЎТВАРЭННЯ НА ЗАНЯТКАХ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Л. У. Селібірава

кафедра лінгвістычных дысцыплін

У Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі, як і ў іншых установах вышэйшай адукацыі Рэспублікі Беларусь, студэнты вывучаюць дысцыпліну «Беларуская мова (прафесійная лексіка)». У межах тэм па словаўтварэнні і марфеміцы з мэтай абуджэння цікавасці да роднай мовы мы прапаноўваем разгляд і аналіз непрадуктыўных мадэлей словаўтварэння.

Сучасная беларуская мова характарызуецца наяўнасцю разнастайных відаў марфем, якія, як правіла, паўтараюцца ў розных лексічных адзінках. Разам з тым ёсць і такія структурныя часткі, што ўжываюцца толькі адзін раз у адным канкрэтным слове. Такія марфемы называюцца ўнікальнымі, або непрадуктыўнымі.

Непрадуктыўныя марфемы падзяляюцца на каранёвыя і афіксальныя марфемы.

Непрадуктыўныя каранёвыя марфемы прадстаўлены свабоднымі і звязанымі каранямі.

Непрадуктыўныя афіксальныя марфемы ў залежнасці ад ступені іх адрознення ад прадуктыўных, рэгулярных марфем падзяляюцца на абсалютна ўнікальныя (па форме) і адносна ўнікальныя (па форме і сямантыцы) [4].

Разгледзім больш падрабязна адзначаныя віды непрадуктыўных марфем.

Свабодныя непрадуктыўныя карані – гэта карані, што функцыянуюць у складзе аднамарфемных адназначных слоў, якія не ўваходзяць у словаўтваральныя гнёзды і, адпаведна, не з’яўляюцца ўтваральнымі для іншых слоў, не маюць вытворных. Словы з такімі каранямі можна назваць лексемамі з нулявой вытворнасцю. Прыкладзём некаторыя прыклады: *браўнінг, вігвам, гіпанатам, дальмэн, лангуст, лярд, макінтош, раўнд, спаніэль, фальканэт, жакі, імпрэсарыя, марабу, сапажу, верашчак-а, зурн-а, мерэнг-а, намітк-а, напрык-а, пум-а, рэгат-а, сіест-а, фарандол-а, кальрабі, салямі, тары, авеню, амплуа, бланманжэ, віскі, глісанда, кабернэ, ландо, ліберці, мулінэ, фае, брыдж-ы, дрэд-ы, бігудзі, сабо, байхав-ы, інтэлігібельн-ы, кафалічн-ы, лягав-ы, імпанавіць, шалопань, шарсціць, візаві* і іншыя [3, 5, 6].

Звязаныя непрудуктыўныя каранёвыя марфемы могуць вылучацца ў складзе члянімых невытворных слоў, а таксама ў структуры складаных слоў. У якасці прыкладаў адзначым наступныя лексемы з непрудуктыўнымі каранямі: *бужаніна, каліна, рабіна, маліны, брусніцы, більдапарат, кардэбалёт, пін-код, мізансцэна, падзішах, настурэн, курносы, лапавухі, ва-банк, ток-шоу, банкноты, кільсан, туалэдэнбр, фрыцюр, штóкверк, белабрысы, тóплес, бэбісітар, фрыкасэ* і некаторыя іншыя [3, 6].

Абсалютна ўнікальныя афіксы – гэта афіксы, што выдзяляюцца толькі ў адным пэўным слове (і яго вытворных) і не паўтараюцца ў іншых словах. Такім чынам, гэты від марфем характарызуецца фармальнай унікальнасцю, таму што ў абсалютна ўнікальных афіксаў ёсць семантычныя і адсутнічаюць фармальныя аналагі. Прывядзём некаторыя прыклады: суфікс *-альён* у назоўніку *паіштальяён*, суфікс *-арад* у назоўніку *маскарэд*, суфікс *-атыў* у назоўніку *нарматыў*, суфікс *-бін-ы* ў назоўніку *хрэсьбіны*, суфікс *-еліц-а* ў назоўніку *мяцеліца*, суфікс *-олькав-ы* ў прыметніку *аднолькавы*, суфікс *-апан* у назоўніку *гарлапэн*, суфікс *-уз* у назоўніку *францўз*, прэфікс *мез-* у назоўніку *мезальянс*, прэфікс *эри-* у назоўніку *эригэртаг*, конфікс *па-...-ім* у назоўніку *пабрацім*, конфікс *зака-...-ак* у назоўніку *закавулак* і іншыя [1, 2].

Пад адносна ўнікальнымі марфемамі мы разумеем тыя марфемы, што паўтараюцца ў розных лексічных адзінках, аднак у нейкім адным канкрэтным слове яны маюць спецыфічнае словаўтваральнае значэнне. Такія сродкі дэрывацыі займаюць прамежкавае становішча паміж абсалютна ўнікальнымі і неўнікальнымі афіксамі, прычым ад апошніх яны адрозніваюцца ў меншай ступені, чым абсалютна ўнікальныя марфемы. У якасці прыкладаў адзначым наступныя адносна ўнікальныя афіксы: суфікс *-ант* у назоўніку *мутант*, суфікс *-арый* у назоўніку *каментарый*, суфікс *-ім* у назоўніку *наймаім*, суфікс *-ітэт* у назоўніку *генералітэт*, суфікс *-ін-а* ў назоўніку *хаціна*, суфікс *-нь* у назоўніку *прыстань*, суфікс *-ават-ы* ў прыметніку *вінаваты*, суфікс *-эзн-ы* (*-езн-ы*) у прыметніку *пампэзны*, прэфікс *вод-* у назоўніку *водмель*, прэфікс *супер-* у назоўніку *супервокладка*, конфікс *на-...-нік* у назоўніку *накамарнік* і іншыя [1, 2].

На занятках па беларускай мове студэнтам прапануюцца наступныя віды заданняў: зрабіць разбор слоў па марфемах; правесці словаўтваральны аналіз лексем, вызначыць іх утваральную аснову і словаўтваральны афікс; да непрудуктыўных марфем падабраць аналагічныя прадуктыўныя марфемы і г. д. Заданні такога тыпу, як правіла, выклікаюць цікавасць у студэнтаў, істотна ўзбагачаюць іх слоўнікавы запас, абуджаюць інтарэс да роднай мовы.

ЛІТАРАТУРА

1. Бардовіч, А. М. Марфемны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, Л. М. Шакун. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: Выш. шк., 1989. – 718 с.
2. Бардовіч, А. М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мінск: Беларус. навука, 2000. – 413 с.
3. Булыка, А. М. Слоўнік іншамовных слоў: у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск: Беларус. Энцыкл., 1999. – 2 т.
4. Рацибурская, Л. В. Уникальные морфемы в современном русском языке: учеб. пособие / Л. В. Рацибурская. – М.: Прометей, 1998. – 166 с.
5. Слоўнік беларускай мовы / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ.; уклад. Н. П. Еўсіевіч [і інш.]; навук. рэд. А. А. Лукашанец, В. П. Русак. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 916 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т., 6 кн. / пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – Мінск: БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.

УДК 811.161.3'276.6(072)

ПАПЯРЭДЖАННЕ ПАМЫЛАК ІНТЭРФЕРЭНЦЫІ НА ЗАНЯТКАХ ПА ДЫСЦЫПЛІНЕ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

Т. І. Скікевіч

кафедра лінгвістычных дысцыплін

Ні для каго не сакрэт, што беларуская і руская мовы з'яўляюцца роднаснымі. Яны абедзве належаць да ўсходнеславянскай падгрупы. Напэўна, сярод усіх славянскіх моў няма такіх блізкіх, як беларуская і руская, у фанетыцы, лексіцы, марфалогіі, сінтаксісе. Аднак гэтае падобенства пры паралельным існаванні дзвюх моў негатыўна адбіваецца на пісьменнасці тых, хто карыстаецца гэтымі мовамі, і адмоўна ўплывае на культуру і чысціню маўлення. Пры гэтым адбываецца ўзаемны ўплыў моў і ў маўленні ўзнікаюць памылкі, гэта значыць, што не толькі руская мова ўплывае на беларускую, але і, наадварот, у рускім маўленні жыхароў Беларусі назіраецца ўплыў беларускіх моўных асаблівасцяў. Такую з'яву называюць моўнай інтэрферэнцыяй.

Тэрмін «інтэрферэнцыя» ў лінгвістыцы абазначае ўзаемапрапанікненне моўных элементаў у выніку кантактавання роднасных моў, г. зн., што пры маўленні на адной мове ўжываюцца элементы другой мовы, што прыводзіць да парушэння нормаў абедзвюх моў.

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў у вышэйшых навучальных установах Рэспублікі Беларусь на нефілалагічных спецыяльнасцях вы-